

VELIKONOČNÍ OBCHŮZKY S JIDÁŠEM
(Příspěvek k velikonoční tradici v povodí Loučné a Novohradky)

Hana VINCENCIOVÁ

Výroční obyčej nálezely vždy k tématům, která přitahovala pozornost badatelů. S oblibou byly popisovány a zobrazovány zejména projevy společenského charakteru, které se obvykle odbývaly na veřejných prostranstvích a byly tudíž dobře pozorovatelné. Díky tomu máme dnes k dispozici poměrně bohatý srovnávací materiál, s jehož pomocí jsme schopni hlouběji pochopit i význam jevů, jejichž srozumitelnost se v průběhu času poněkud zastřela. Tradiční výroční obyčej se vyznačují výraznou synkretičností. Spojují prvky, vycházející z nejrůznějších kulturních vrstev. Klasickým příkladem takovéto synkretičnosti jsou velikonoce. Obřadní úkony předkřesťanského původu, zaměřené především na zajištění zemědělské prosperity, se v nich propojily s takovými klíčovými momenty křesťanské víry, jakými jsou umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Z výročních obyčejů patří velikonoce i dnes k obecně nejrozšířenějším, byť mnohde již jen ve značně redukované podobě. Přesto najdeme dosud místa, kde velikonoce nejsou zhuštěny pouze do obyčejů, uchovávaných na velikonoční pondělí, ale kde zaznívá též archaický zvuk řehtaček a klapáček a nahrazuje hlas zvonů v době, kdy podle křesťanské tradice zvony na znamení smutku nad Kristovým utrpením a smrtí umlkají. Přímou souvislost s tímto velikonočním řechtáním a klapáním mají pak obchůzky s Jidášem, kterým především je věnován tento příspěvek.

Z církevního hlediska plnilo řechtání a klapání úlohu časové informace, členící průběh dne a vyzývající k účasti na pobožnosti. Je ovšem také známo, že hlučné zvuky, vyluzované nejen jednoduchými nástroji, ale často i práskáním bičů nebo střelbou, měly za úkol odehnání zlých mocností z lidských příbytků a sídel. Z tohoto pohledu dostává velikonoční řechtání a klapání ještě další možný smysl, i když z povědomí lidí již vymizelý. Jakožto součást církevního roku projevoval obyčej velikonočního řechtání a klapání všeobecnou životnost ještě v 1. čtvrtině 20. století.

Poté se začalo projevovat mírné oslabení tradice a posléze se změnou politických poměrů, kdy veřejné projevy související s náboženstvím byly nežádoucí, se zachovávání velikonočního řečtání a klapání výrazně utlumilo. K výjimkám patří území v povodí Loučné a Novohradky, vymezené přibližně oblastí mezi Holicemi v Čechách, Vysokým Mýtem a Luží, kde obyčej ani v průběhu 2. poloviny 20. století výrazněji neustoupil a uplatňuje se i v současnosti, v 90. letech 20. století. Zároveň je příznačné, že ve většině obcí, kde se i ve 2. polovině 20. století velikonoční řečtání a klapání uchovalo, vrcholil tento obyčej obchůzkou s maskovanou postavou Jidáše. Koná se na Bílou sobotu a účastníci jsou při ní v jednotlivých domech obdarováni.

Obecně bývaly obchůzky s řečtačkami a klapačkami záležitostí chlapců - školáků a jejich účastníci dodržovali vždy určitá pravidla. Týkala se nejen průběhu obchůzky, ale také rolí, které při ní sehrávali. Tyto skutečnosti mají své kořeny ve velikonočních pašijových hrách, provozovaných již ve středověku zejména studenty a posléze i žáky. Obyčej "honění Jidáše" měl na provozování těchto her přímou návaznost. Obecně ho lze charakterizovat tak, že v určitý okamžik, zpravidla po ukončení bohoslužby, vyběhl chlapec určený za Jidáše z kostela a ostatní s řečtačkami jakožto pronásledovatelé za ním. Tímto způsobem proběhli pokud možno celou obec nebo město, na určitých místech se modlili nebo zpěvavě odříkávali text o Jidášově zradě. Tyto popěvky byly již v 16. století natolik všeobecně rozšířené, že v dochovaných kancionálech se u některých písní udává návod ohledně nápěvu slovy: "Zpívá se jako Ó, nevěrný Jidáš, cos to učinil..." nebo "Židé nevěrní, jako psi černí..."¹ Jidáš býval maskovaný nebo nějakým způsobem označený.

O formách tohoto obyčeje ve sledované oblasti si můžeme udělat představu z několika dobových svědectví. K dispozici máme především doklady ze severní části uvedeného území. Honění Jidáše ve Vysokém Mýtě zaznamenává ve svých vzpomínkách A.V.Šembera (nar. 1807)². Z konce 19. století máme k dispozici záznamy Josefa Hanuše, vztahující se k Horní Rovni a k Litětinám³. V regionálním tisku najdeme v roce 1910 neutORIZOVANÝ fejeton, ve kterém však popisovaná obchůzka s Jidášem není lokálně blíže určena a také další skutečnosti dokumentární

- 1) Č. Zíbrt, Veselé chvíle v životě lidu českého, Praha 1950, s. 241.
- 2) Za Jidáše býval určen některý ryšavý chlapec. Na Zelený čtvrtek a Velký pátek po ukončení mše vyběhli chlapci za Jidášem z kostela. Zastavovali se na děkanství, před domy kupců a dalších zámožnějších měšťanů, odkud jim házeli suché švestky nebo i peníze. Chlapci řečtali a plnými hrdly zpívali popěvek o Jidášovi. Podle Šembery zaniklo honění Jidáše ve Vysokém Mýtě kolem roku 1818. Viz Č. Zíbrt, c.d., s. 242.
- 3) Jedná se o zachycení textu popěvky, užívaného na Velký pátek při honění Jidáše v Horní Rovni a stručný popis obchůzky s Jidášem na Bílou sobotu v Litětinách, též včetně textu průvodního popěvku. "Chlapci s klapačkami a řečtačkami chodí po vsi a zpívají," uvádí Hanuš. "Jidáš se při zastavení u kříže, sochy nemodlí, nezpívá a nesmeká čepici. Na Bílou sobotu obalí jej hrachovinou a chodí s ním opět od domu k domu, sbírajíce dárky prosbou: Prosíme, páni, páni, dejte něco od klapání! Místy hospodyně ušknou si kousek hrachoviny." Viz pozůstalost L.Hanuše, Východočeské muzeum Pardubice, publikováno in: Pardubicko - Holicko - Přeloučsko, Pardubice 1909 - 1926, II., s. 33, III., s. 252.

hodnotu příspěvku snižují⁴. Zcela jinak je tomu s příspěvkem L. Srazil, otištěném v regionálním časopise v roce 1938, kde obyčej velikonočního řečtání a obchůzka s Jidášem jsou detailně zachyceny v podobě, v jaké se tehdy uplatňovaly v obci Vysoká u Holic⁵. Nabízí se ještě možnost nahlédnout do záznamů v obecních kronikách vesnic, ke kterým se tradice velikonočních obchůzek s Jidášem vztahuje. Mnoho dalších informací o našem tématu z nich ale nezískáme. Buď se o obyčeji nezmiňují vůbec, nebo jen poměrně okrajově⁶. Vzhledem k různorodé úrovni uvedených pramenů je potěšitelné, že se podařilo vedle výsledků bezprostředního pozorování obyčeje přímo v terénu doplnit poznatky k tradici obchůzek s Jidášem též získáním základních informací od několika pamětníků, a to i v lokalitách, kde již z nejrůznějších důvodů tato tradice zanikla⁷. Obecně je možno konstatovat, že v průběhu času přestal být obyčej vázán na bohoslužby a doslovné "honění" Jidáše se přeměnilo v jeho "vodění" či "vození" obcí na Bílou sobotu. V povědomí zůstává

- 4) Kapitola velikonoční, Neodvislé listy, XVI., č. 13, Pardubice 1910, s. 1 - 2. Článek vzbuzuje dojem, jakoby se s maskovaným Jidášem chodilo už na Velký pátek, text průvodního popěvku neodpovídá obchůzce s Jidášem, ale polednímu řečtání. Nelze vyloučit, že autor vycházel z materiálu získaného v Litětinách. Uvádí, že vše organizují dva chlapci zvaní kaprálové, kteří jdou v čele ostatních a udržují pořádek. Jidáš kráčí poslední, je obalený ve slámě, ve tváři začerněný víkem nebo inkoustem a v ruce drží měšec. Na pokyn smekají chlapci čepice a zpívají: Ty nevěrný Jidáš, cos to učinil, žes svého Mistra Židům prozradil? Budeš-li to činit, v pekle budeš hořeti, s Luciferem dřablem tam přebývat. My školáci chodíme a poledne zvoníme. Kyrie eleison, Kriste eleison! Lidé je obdarovávají vejci a penězi, které si po skončení obchůzky chlapci rozdělí.
- 5) L.Srazil, Pálení Jidáše, Krajem Pernštýnů, XVIII., Pardubice 1937/38, s.120. Průvod chlapců s řečtačkami a klapačkami procházel na Zelený čtvrtek a Velký pátek vždy v určitém čase vesnicí a úseky vyplněné "vrkáním" prokládali hlasitým voláním příslušného textu a modlitbou u návěsného kříže. Mezi účastníky fungovala tradiční hierarchie. Na Bílou sobotu obešli takto ve ještě časné ráno, poté se jeden z nich ustrojil do slámy za Jidáše a v čele s ním opět všichni procházeli vesnicí, přičemž byl Jidáš objektem posměchu. Za vsí ho pak z převleku odstrojili a slámu spálili. Poté začala obchůzka po domech a po jejím skončení následovalo dělení získané koledy. Vedení Jidáše obcí před vlastní kolední obchůzkou se doposud uplatňuje v Mentouru.
- 6) V roce 1938 zaznamenává kronikář Bohumil Bačina v Pamětní knize obce Litětiny již jako by šlo o minulost, že na Bílou sobotu se na hřbitově v Horní Rovni páli Jidáš. Narovnála se hranice z polen, donesených lidmi z domova. Z Jidáše, kterého honili klapáci od Zeleného čtvrtka po vsi, se přidalo kus hrachoviny. V pamětní knize obce Vysoká u Holic zase Jaroslav Milec v roce 1953 stručně konstatuje, že velikonoční klepání a vodění Jidáše se sice zachovalo, ale "...děti se však nemodlí, dělají legraci a tak se dá čekat, že i tento zvyk pomine, třebaže se ještě udržuje hlavně zásluhou odměny, kterou chlapci za spálení Jidáše dostávají ve všech staveních.". Šfeji se o obyčeji rozepsal v Pamětní knize obce Jaroslav v roce 1965 Jan Štosek, stručnější byl naopak v Kronice obce Uhersko Zdeněk Hypský v roce 1986. Oba záznamy zachycují obyčej v podobě, uplatňované ve 2.polovině 20.století.
- 7) Podčkování patří Marii Antochové /nar. 1919/ z Opatovic n/L., rodačce z Jaroslavi, Františku Buriánkovi /nar. 1929/ z Žiky, Antonínu Menčíkovi /1912 - 1991/ z Litětin, Karlu Morávkovi /nar. 1913/ ze Slepotic, Josefu Procházkovi /nar. 1912/ z Horní Rovně, rodáku z Vysoké u Holic, Ing. Břetislavu Sovovi /nar. 1924/ z Opočna, Janu Štoskovi /nar. 1919/ z Jaroslavi, a Václavu Winklerovi /nar. 1913/ z Radhoště.

